

Östra Renhållningsstationen – liten renhållningshistorik

Karin Sterner, text Ingrid Wilken, foto

Renhållningen i Stockholm sköttes, fram till mitten av 1500-talet, av varje enskild medborgare. Han var så att säga skyldig att hålla rent för sin egen dörr. Idag är det Stockholms stad som har det övergripande ansvaret för renhållningen och har haft det sedan 1859. Sophämtningen sköts till 90 % på entreprenad. Latrinhanteringen sköts från 1958 också på entreprenad men idag i liten skala. Gaturenhållningen är det enda som staden sköter själv och har så gjort sedan 1902. Omkring sekelskiftet uppfördes tre renhållningsstationer i Stockholms innerstad, den norra (=västra), södra och östra. Idag finns bara den östra stationen kvar och härifrån sköts gaturenhållningen på Östermalm och i Vasastaden. Östra renhållningsstationen är belägen vid Ruddammsvägen, strax söder om Roslagstulls sjukhus och väster om Roslagsbanan. Dess flyttning är aktuell och har föranlett en inventering av stadsmuseet.

De första kända stadgarna om renhållning skrev Gustav Vasa år 1557. Under Drottning Kristinas regering gjordes det första försöket att utföra renhållningen på entreprenad, och i maj 1661 föreskrev magistraten: "Til at föra Oreenligheet aff gatorna, låter staden hålla hästar och kärror, som dagligen gå omkring, Item Pråmar i Hambnen, ther oreenligheeten kan läggias och afföras, til hwilken bekostnadt hwart och et hus i staden gör et billigt förskott". Först i slutet av 1700-talet skrevs det första kontraktet med en entreprenör, angående avträdes- (= latrin-), gårds- och gaturenhållningen. Efter många

Latrinbärning. Teckning i ett brev år 1828 från F Wöhler till J Berzelius.

och stora ansträngningar att försöka lösa renhållningshanteringen på ett bra sätt, kom beslutet att staden skulle ta över ansvaret. År 1859 bildades stadens renhållningsverk. Detta sorterar sedan 1928 under Stockholms gatukontor.

Staden hade redan år 1849 köpt Fjäderholmarna, för att där bli lagra och kompostera latrin. Latrinet i staden hämtades nattetid med häst och vagn och fördes till prämar som fraktade latrinet till Fjäderholmarna. Där skedde omlastning för att kunna distribuera latrinet såsom gödsel till lantbrukarna i skärgården och vid Mälaren. Holmarna användes på detta sätt endast i nio år, då så mycket klagomål inkom beträffande hanteringen och hemska dofter. Verksamheten inskränktes därefter till rengöring av latrinkärlen och reparation av kärl och prämar.

Klagomålen gällande Fjäderholmarna och den nya

hälsovårdsstadgan för riket från 1874 resulterade i att staden år 1885 inköpte Riddersvik och Löfsta för att lösa sop- och latrinhanteringen. I hälsovårdsstadgan hade man nämligen skärpt renhållningsbestämmelserna, både när det gällde hantering och uppläggning.

I och med att Löfsta, trots stora protester från de boende i omgivningen, började iordningställas, anlades tre stycken inlastningsstationer åren 1887 till 1889 i stadens utkanter. Norra (= västra) inlastningsstationen anlades vid Norrbackagatan (kv Skålen), den södra nedanför Rosenlunds ålderdomshem

(kv Vattenpasset) och den östra vid Ruddamsvägen (kv Ruddammen). Samtliga var belägna vid järnvägsspår. Från Östra stationen fick ett stickspår dras, delvis parallellt med Roslagsbanan, fram till banan mellan Värtan och Tomteboda. Verksamheten startade 1889 när de första tågen med sopor och latrin kunde avgå från norra och södra stationerna till Löfsta. Den östra stod klar året därpå. Från 1887 fanns specialtillverkade järnvägsvagnar för latrin.

Stadsfullmäktige beslöt 1901 att tre stycken renhållningsstationer skulle byggas för att klara hante-

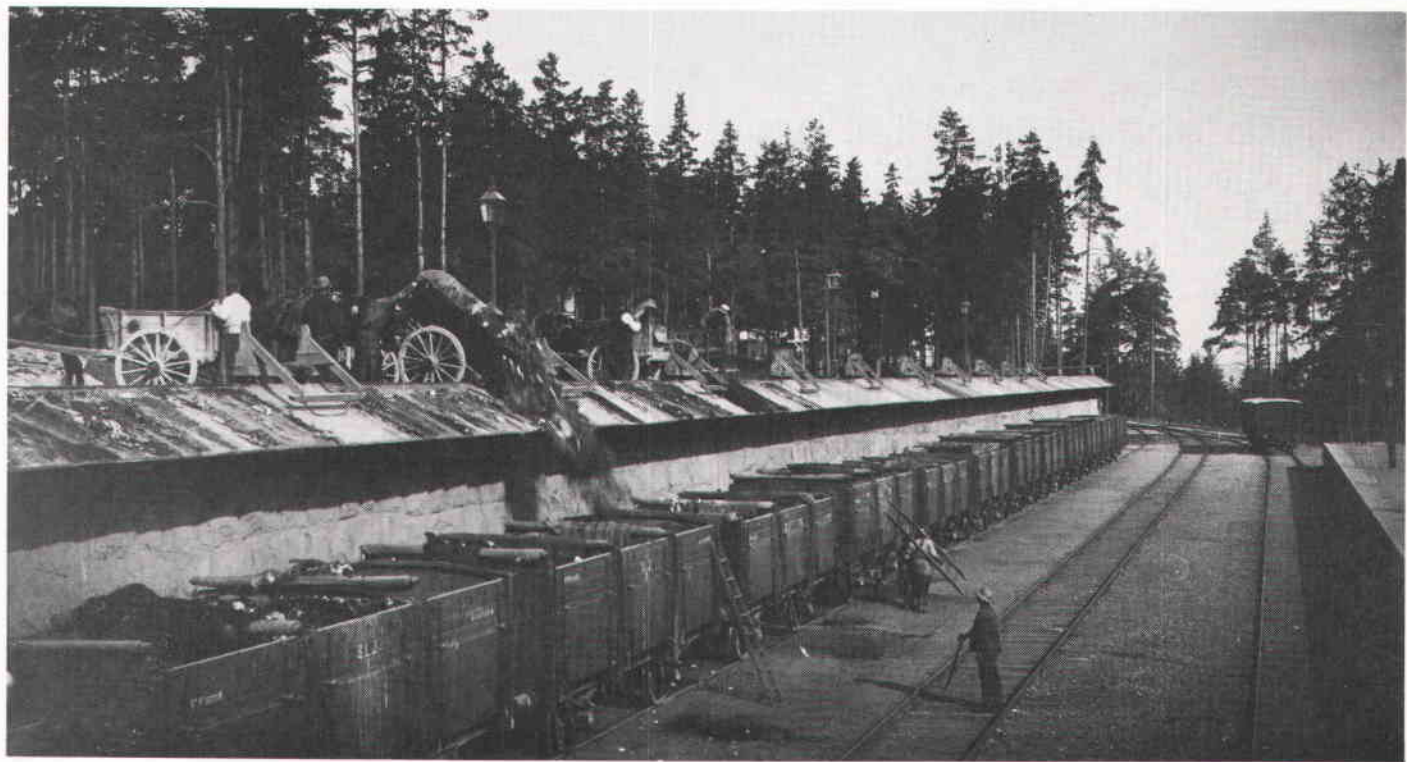
Östra renhållningsstationen vid Ruddamsvägen. Bostadshuset och logementet syns längst upp till vänster, verkstaden och sjukstallet strax nedanför. Till höger stallet och det långa låga vagnslidret. Spårområdet ligger kvar även om spåren är borttagna. Foto 1985.

Lastkajen och spårområdet omkring 1908–10. Till höger skimtar sjukstallet. Foto SSM arkiv.

Sopor och latrin töms i järnvägsvagnar som sedan körs ut till Lövsta. Foto SSM arkiv.

ringen av den ökande sopmängden. De placerades av naturliga och praktiska skäl där inlastningsstationerna redan fanns. Den södra kom dock att ligga vid Åsögatan 2 (kv Linjalen). Alla stationerna byggdes efter ett antal osignerade typritningar, som finns arkiverade i Fastighetskontorets arkiv. En renhållningsstation skulle innehålla stall, bostäder för befalet, nödiga logement, vagnslider, gårdsplan m.m. Byggnaderna placerades ungefär lika i förhållande till varandra. Det enda som skiljde dem åt var placeringen av bostadshuset och logementet. Norra (= västra) och södra hade bostadshuset och logementen byggda i vinkel. På den östra däremot placerades dessa hus parallellt p g a markförhållandena.

Det första renhållningsbolaget bildades redan 1875 under namnet "Gaturenållningsaktiebolaget i Stockholms stad inom broarne". Under flera år bildades och ombildades flera bolag. Till sist blev det i

princip endast två kvar, nämligen "Södra åkeri och renhållningsaktiebolaget" grundat 1905 och "Aktiebolaget Sleipner" grundat år 1900. AB Sleipner var en av de största entreprenörerna fram till mitten av 1960-talet, då det införlivades med Sellbergs Renhållnings AB, som idag är den största.

Renhållningen indelades 1907 i tre olika grupper: latrin, hussopor och gatusopor.

Latrin: staden indelades i 14 budningsdistrikt. Hämtningen skedde med häst och vagn fram till 1926, då bilen tog över. Prov med bil hade redan skett 1923. Latrinhanteringen upphörde vid norra stationen 1926 och vid östra 1939. Behovet av budning minskade i takt med att avloppsnetet byggdes ut i staden samt att vattenklosetten blev vanligare. Den första underjordiska avloppsledningen anlades på privat initiativ 1863 i en av Klaragatorna. Vattenklosetten var från början inte direkt ansluten till detta nät, utan var kopplad till en septiktank, som tömdes regelbundet. Septiktankar existerar fortfarande vid vissa industrier, restauranger m m som har speciellt fett avlopp. Den första tanktömningsbilen inköptes 1930.

Hussopor: Enligt ett beslut om sopfördelning 1907 separerades hussoporna i gödselsopor och skräpsopor. Anslag om detta lämnades till alla hushåll för uppsättande i köket. Delningstvånget upphörde 1927. Sophämtningen skedde med häst och vagn tills bilen 1924 kom in i bilden. 1938 inköptes det första komprimerande sophämtningsfordonet. Sophanteringen vid Östra stationen upphörde omkring 1969.

Gatusopor: Gaturenållningen som övertogs av staden 1902, innebar bl a gatusopning, gatuvattning, snöröjning, isspettning, sandning, rensning av kloakbrunnar och rengöring av urinoarer. Arbetsuppgifterna är de samma idag med det tillägget att man ansvarar också för underhållet av gator, trottoarer m.m. Den hästdragna sopmaskinen fanns med fram till omkring 1947. Den första motordrivna sopmaskinen användes första gången 1921. Användningen av

Att upphängas i köken.

Från den 1 JULI 1907. då beslutet om sopfördelningen skall träda i kraft, skola

HUS-SOPORNA

fördelas och uppsamlas i tvänne från hvarandra skilda grupper, nämligen:

GÖDSEL-SOPOR

såsom:

Matrester (köksaffall)
Aska
Golsopor
Frukt af alla slag
Rotfrukter och
Rotfruktstjälkar
Blommor
Finfördelade ämnen i
allmänhet
M. m. dylikt.

SKRÅP-SOPOR

såsom:

Papper
Lump
Bleckburkar
Buteljer
Glas och Porslin
Förbrukade husgeråd
och kläder
Ris och Halm
Träaffall
Krollsplint
M. m. dylikt.

Öfverståhållareämbetet.

Bostadshuset för befäl vid sopstationen. Detta innehåller idag vanliga bostäder och kontor för gatukontoret. Foto 1984.

Logementet för hämtningsarbetare och drängar används idag som bostadshus. Foto 1984.

Stallet har förändrats i bottenvåningen på grund av att traktorer inte är lika smidiga som hästar. Foto 1984.

Verkstaden och skoskjulet används idag som snickeri och lager. Foto 1984.

häst och vagn avvecklades vid mitten av 1950-talet.

Stockholms innerstad är idag indelad i 4 distrikt när det gäller gaturenhålningen: Östermalm–Vasastaden, Kungsholmen, Södermalm–Gamla Stan samt city.

Fungerande sopstationer är idag Löfsta och Hög-

dalen. Den senare togs i bruk i mitten av 1960-talet.

Av de tre renhållningsstationerna i innerstaden finns bara Östra stationen kvar. Den södra försvann redan i mitten av 1960-talet och den norra revs under 1984. Vid östra renhållningsstationen finns bara gaturenhållningsmomentet kvar eftersom sop-

*Sopmaskin med häst
vid Kungsbron
1896. Foto SSM.*

hanteringen ligger på entreprenad och latrinhanteringen existerar bara i ringa utsträckning. När Östra stationen anlades omkring 1902 uppfördes ett stall i tegel för 72 hästar, även två mindre hus i tegel: ett sjukstall med en box och tre spiltor samt en verkstad med snickeri och skoskjul med smedja. Därtill kom ett putsat bostadshus för befälet och ett putsat logement för hämtningsarbetarna och stalldrängarna. Två stora och två små vagnslider uppfördes efter hand. Mellan bostads- och logementsbyggnaderna och stallet planterades ekar. Den ursprungliga bebyggelsen är bevarad, endast tre vagnslider har försvunnit genom åren. Stallet används idag såsom garage för traktorer, sopmaskiner, kärror m.m. I norra delen av stallet tillverkas den traditionella sopkvasten av björkris och idag med plastslag, för den manuella gatusopningen. Sjukstallet innehåller ett borstbinderi, där borstarna till sopmaskinerna tillverkas. Denna typ av borstar har tillverkats på Östra renhållningsstationen sedan 1911. I verkstaden finns snickeriet kvar, smedjan med äsja är

bevarad men utnyttjas såsom lager. Bostadshuset och logementet innehåller numera vanliga bostäder som förmedlas av bostadsförmedlingen, eftersom tjänstebostäder inte existerar längre. Bostadshuset rymmer också kontor för tjänstemännen som tillhör gaturenhållningen. Logementet innehåller personalutrymmen för övrig personal. Ett av de stora vagnslidren revs på 1930-talet och ett modernt garage med bilverkstad uppfördes 1938. Det enda kvarstående vagnslidret är byggt omkring 1911.

Östra renhållningsstationen kommer med all säkerhet bli tvungen att lämna sina lokaler, ty ett förslag till ändrad stadsplan har på byggnadsnämndens uppdrag lagts fram av stadsbyggnadskontoret. I det anvisas ett område mellan Värta-järnvägen och Albano industriområde för en ny renhållningsstation.

Den gamla renhållningsstationens område planeras att förtätas med bl a nya bostadshus. De gamla byggnaderna kommer att bevaras, även om användningen delvis kommer att förändras.

Interiör från gamla stallbyggnaden. Bilden är tagen omkring år 1900. Stallet rymde då spiltor för 72 hästar. Gjutjärnspelare och seldonshängare är bevarade men spilmellanväggarna är idag bortrivna.

Källor:

Tingsten, Karl: Stockholms renhållningsväsende från äldsta tider till våra dagar. Stockholm 1911.

Tingsten, Karl: Fyrtio år i stadens tjänst. Stockholm 1933.

Sleipner. Stockholms storstädare under 50 år. Stockholm 1950.

Ren stad, Stockholms stads renhållningsverk etthundra år. Stockholm 1959.